

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Földtudományok Doktori Iskola
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

A VISEGRÁDI ORSZÁGOK VIDÉKI ÚJRASTRUKTURÁLÓDÁSÁNAK NÉHÁNY TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ASPEKTUSA

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Lennert József

Témavezető
Dr. Csatári Bálint
egyetemi docens

Szeged
2017

I. Bevezetés

A vidéki térben zajló földrajzi folyamatok – e tértípus népesség, ill. területarányához képest – méltatlanul kevés figyelmet kapnak. Mi több, ez a figyelem is túlzottan egyfókuszú: mai napig nem kopott ki az a köznapi szemlélet, ami a vidéki térben csupán a mezőgazdasági termelés színterét látja. Ez azonban már régóta nem igaz. Bár a vidéki gazdaságban és társadalomban zajló változások régebbi múltra tekintenek vissza, e tradicionális szemléletet végképp fenntarthatatlanná a fejlett világ 1970-es években megkezdődő átalakulási folyamatai tették. Ezeket a vidéki újrastrukturálódás fogalma fogja össze egységes értelmezési keretbe.

A vidéki újrastrukturálódás (rural restructuring) fogalmát az új politikai gazdaságtan hívta életre. Cloke és Goodwin (1992) a vidéki újrastrukturálódás vizsgálatának három dimenzióját különítették el (gazdasági változások; társadalmi, szociokulturális átalakulás; az állam változó szerepe). Azonban a vidéki újrastrukturálódás sok kutatónál már a kezdetektől egy szabadon kezelt, pontosan nem definiált úgymond keretfogalomként jelenik meg (MARSDEN, T. et al. 1990). Michael Woods azon a véleményen van, hogy a jelenlegi változást a múltbeliektől megkülönbözteti annak sebessége és tartóssága, valamint univerzálissága és a különböző folyamatok szoros összekapcsolódása. Ezért az újrastrukturálódásnak, mint fogalomnak a használatát indokoltnak tartja (WOODS, M. 2005). Hazánkban a vidékszociológus Kovách Imre honosította meg a fogalmat (KOVÁCH I. 2010, 2012).

Ez az erőteljes vidéki átalakulási folyamat összekapcsolható a fordista gazdasági-termelési paradigma kifulladásával és a rugalmas tömegtermelés rendszerének kibontakozásával. Ez a paradigmaváltás a vidékgazdaságba is begyűrűzött: míg korábban kizárólagos hangsúly a mezőgazdasági termelés távoli (városi) fogyasztónak értékesített produktumán volt, addig mostanra a termelés folyamata is bizonyos fokig terméké vált. Az újrastrukturálódó vidéki tér a fogyasztói igények széles spektrumát igyekszik kielégíteni (pl. élményközpontú, a vidékre irányuló turizmus számos szegmensét kiszolgálva, megjelenik, mint a természetmegőrzés tere, előtérbe kerül a hagyományos kultúrtájak és művelési formák fenntartása, a vidéki idillre vágók lakóterülete is lehet).

A vidéki földhasználatban a fentieknek megfelelően elkerülhetetlenül bekövetkező változások végbemehetnek a korábbi termelési, művelési keretek újraértelmezésével és fenntartásával is, de a felszínborítás mintázatának megváltozását is maguk után vonhatják. A nyugat-európai tapasztalatok azt mutatják, hogy az állami és uniós szabályozási keretek mérséklék a felszínborítás drasztikus átrendeződését.

A vidék, mint kizárólagos agrártáj szemlélet meghaladásában kiemelkedő szerepet játszottak a vidéki térre irányuló új vándormozgalmi folyamatok is. A városi népesség vidékre áramlása már a 20. század elején megkezdődő szuburbanizáció óta ismert jelenség. Az 1970-es években azonban egy új térfolyamat vette kezdetét. A dezurbanizáció több nyugat-európai államban és az Egyesült Államokban is szinte egyidőben jelent meg (KONTULY, T. 1998; MITHCHELL, C. J. A. 2004). Ez a folyamat a népesség abszolút dekoncentrációját jelenti, amelynek során a nagyvárosi agglomerációktól távol eső, periférikus vidéki térségekben is vándorlási többlet jelenik meg (KULCSÁR J. L. – CURTIS, K. J. 2012).

Ennek a migrációs trendfordulónak több oka is volt. A hagyományos munkaerőpiaci mozgatórugók és kiváló elérhetőség mellett kiemelt szerepet kaptak a vidék iránti személyes preferenciák, a magasabb életminőség elérésének igénye is (BOYLE, P. et al. 1998). Ezeket az új típusú motivációkat általában a jóléti migráció fogalmával írják le.

Nem minden térség válik azonban ebben az új típusú vándormozgalmi folyamatban résztvevők célpontjává. Így hiába jelentkezik a nagyvárosi központokon kívül eső vidéki térben összességében vándorlási többlet, ezen tér nem preferált részeit továbbra is elvándorlás jellemezheti.

A fentiek maguk után vonják, hogy az újrastrukturálódás során a vidéki tér jelentős differenciálódáson megy keresztül. Marsden és kutatótársai (MARSDEN, T. et al. 1993) a vidéki tér négy típusát különítették el aszerint, hogy az új „vidékparadigma” mennyire volt képes a régit felváltani (ezek: a megőrzött, a konfliktusokkal terhelt, a paternalista – és a függésbe került vidék).

A vidéki újrastrukturálódási folyamatok eltérő térbeli érvényesülése nemcsak egy adott régión vagy országon belül, hanem a különböző makrorégiók, sőt kultúrkörök viszonylatában is megjelenik. Ez a kutatási problematika vezetett el értekezésem kiindulópontjához: a visegrádi országok rendszerváltás utáni vidéki újrastrukturálódásának vizsgálatához.

II. Célkitűzések

Doktori értekezésem fő célja, hogy a vidéki újrastrukturálódás nyugat-európai elméleti megközelítéseinek adaptálásával, sokoldalú, a négy visegrádi országra együttesen alkalmazható módszertani eszközkészlettel megvizsgáljam ezen országok rurális térségeiben rendszerváltás után végbemenő társadalmi-gazdasági változások egyes tényezőit, folyamatait és összefüggéseit. Ezután következtetéseket vonok le az országcsoportra jellemző változásokat illetően, feltárva az átalakulás országos és regionális szinteken megnyilvánuló hasonlóságait és különbségeit. Vizsgálataim során kiemelt figyelmet szentelek a városkörnyéki és félreeső vidéki terek térfolyamatai között megmutatkozó eltéréseknek.

A disszertációmban három fő kutatási kérdésre keresem a választ, illetve a kérdésekhez kapcsolódóan három kutatási hipotézist is megfogalmaztam:

- 1. kérdés: Mi határozza meg jobban az egyes visegrádi országok/régiók legújabb vidéki térfolyamatait – a közös történelmi múlt miatti hasonlóságok, vagy az egyedi fejlődési pályák?

Hipotézis: A visegrádi országok vidéki térfolyamatai főbb vonásaikban hasonlítanak egymáshoz, a történelmi múltból és a rendszerváltás utáni eltérésekből eredő regionális vagy országos sajátosságok érvényesülése másodlagos.

- 2. kérdés: Milyen hasonlóságok és különbségek vannak a V4 országok városkörnyéki és félreeső vidéki területeinek térfolyamatai között? Hipotézis: A városkörnyéki és félreeső vidéki tér folyamatai jelentősen eltérnek egymástól – míg az előbbiben a szuburbanizáció dominál, az utóbbiban továbbra is a vidéki elnéptelenedés jellemző.

- 3. kérdés: Megjelennek-e a vidéki újrastrukturálódás Nyugat-Európából leírt térfolyamatai a visegrádi országokban?

Hipotézis: A vidéki újrastrukturálódás nyugat-európai és angolszász szakirodalomban leírt főbb elemei megjelennek ugyan a vizsgált országokban, ám csupán szigetszerűen, a V4 régió rurális tereinek egésze semmiképp sem jellemezhető nyugati típusú vidéki újrastrukturálódással. E vizsgált terek jó részén a korábbi produktivista agrártermelési paradigma folyamatainak továbbélése a jellemző.

III. Alkalmazott kutatási módszerek

Kutatásom során arra törekedtem, hogy a visegrádi országok vidéki újrastrukturálódásának folyamatait minél nagyobb felbontásban, minél alacsonyabb területi elemzési szinten tekinthessem át. Ezért mind a négy ország esetében az Európai Unió hivatalos statisztikájának ún. LAU 2-es helyi önkormányzati egységeiből alakítottam ki az (elsődleges) elemzési szintet, néhány módosítással. Ezek közül a legfontosabb, hogy Lengyelországban a „város-vidék gminának” nevezett, sajátosan összetett helyi közigazgatási egységeken belül is a vidéki és városi alkotóelemeket külön-külön elemzési egységként kezeltem.

A négy országban e módon kapott 15276 elemzési egységet a vizsgálatom célkitűzéseinek megfelelően két lépésben három fő elemzési kategóriába soroltam. Első lépésként a városi és vidéki településeket különítettem el. Az egyes régiók-országok eltérő közigazgatási rendszere, sajátos településhálózati régiói (különös tekintettel lengyel gminarendszerre és a magyar Alföldre), már az elemzés során egységesen alkalmazott vidékdefiníció kialakítását is megnehezítették.

Az alkalmazott definíció – ami figyelembe veszi a létező nemzeti és nemzetközi város-vidék tipológiákat, valamint az egyes országok településhálózati sajátosságait is – a következő: vidékinek tekintek minden nem városi jogállású települést, valamint azokat a városokat, amelyek lakónépessége nem haladta meg az 5000 főt a 2011-es népszámláláskor (illetve az annak megfeleltethető adatközlés időpontjában).

A vidékiként meghatározott téren belül ezután megkülönböztetett módon használom és elemzem a városkörnyéki és félreeső vidéki tereket. A félreeső vidéki tér az Európai Unióban is használatos „remote rural” fogalom átvétele. Az uniós módszertant adaptálva félreeső vidéki településnek tekintek minden olyan vidéki települést, ami legalább 45 percnyi gépkocsival megtett vezetési távolságra található egy 50000 fős népességnagyságot elérő városi központtól (esetemben a más országokban található központokat nem számítva, ami bár érdekes szempont lett volna, de jelentősen bonyolította volna a számításokat) (DIJSKTRA, L. – POELMAN, H. 2008) (1. ábra).

A vidéki tér rendszerváltást követő és az újrastrukturálódás egyes tényezőit is magában foglaló változásait két kulcsfontosságú, egymással is összekapcsolódó térfolyamat – a felszínborítás-változás és a

vándormozgalom – segítségével vizsgáltam. Hogy a vidéki újrastrukturálódás eme két „vetületére” esett a választásom, annak gyakorlati és szakmai okai is voltak. Egyrészt az általam választott térbeli felbontás, bár egy-egy folyamatra vonatkozóan igen részletes elemzést tesz lehetővé, az adatelérhetőségen keresztül komoly korlátokat is állít a vidéki újrastrukturálódás vizsgálatba vonható elemei elé. Másrészt viszont ez a két jellegzetes rurális térfolyamat a vidéki újrastrukturálódás elemeinek széles spektrumát integrálja. Így olyan társadalmi-gazdasági változásokba is betekintés nyerhető, amelyeknek a primer vizsgálata disszertációm megközelítéséből adódóan meghaladta a lehetőségeimet.

A földhasználati adatok forrása a Corine Land Cover adatbázisa volt, amely az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA) koordinálásával már több mint 30 éves múltra tekinthet vissza. A visegrádi országokra jelenleg elérhető 1990-es, 2000-es, 2006-os és 2012-es térképek raszteres, 100*100 méteres felbontású változatát használtam fel. A V4 országokban az európai szinten elkülönített 44 földhasználati kategóriából 34 található meg. Ekkora számosság mellett a főbb változások trendjei, a leglényegesebb térfolyamatok már nehezen ragadhatók meg, ezért a földhasználati változások elemzése során az alábbi összevont elemzési kategóriákat használtam: mesterséges felszínek, szántóföldek, szőlők és gyümölcsösök, gyepterületek, komplex mezőgazdasági területek, erdőterületek, vízjárta és egyéb természetes felszínek, vízfelületek.

Ezek közül a komplex mezőgazdasági területek kategóriája kíván részletesebb magyarázatot: egyrészt ide tartoznak az olyan elsődlegesen mezőgazdasági területeket, amelyek mozaikosan természetes vegetációt foglalnak magukba, másrészt olyan komplex művelési szerkezetű területek, amelyek intenzív mezőgazdasági kultúrákhoz kapcsolódnak. Magyarország esetében ilyenek például a fóliás/üvegházazs zöldségtermesztés területei, a kertségek egy része, valamint a tanyás területek. Lengyelország esetében is tartozhatnak ide mezőgazdasághoz kötődő, ritkán betelepült vidéki lakott területek. Ez nem várt komplikációkat okozott a felszínborítási változások elemzésében. Míg a kezdő időpontban a laza beépítettségű, mezőgazdasági területtel tagolt lengyel településterület egy része komplex mezőgazdasági területként lett kategorizálva, a későbbi adatbázisokban már mesterséges felszínekként sorolták be e területeket. A tényleges átalakulások, és a névleges kategóriaátsorolások hatásának összeadódása miatt Lengyelország

területén 1990-2012 között kiugró, 70% feletti mesterséges-felszín gyarapodás jelentkezett, és csak a részletesebb vizsgálatokkal sikerült feltárni ennek a vidéki újrastrukturálódáson kívül eső okait. Az eset az országspecifikus adottságok nem várt érvényre jutásán túlmutatóan kiválóan példázza a felhasznált adatbázisok korlátait is.

A vándormozgalmi trendek vizsgálatához szükséges egységes demográfiai adatok forrásai az egyes országok statisztikai hivatalai (Központi Statisztikai Hivatal, Główny Urząd Statystyczny (PL), Český Statistický Úřad (CZ), Štatistický úrad (SK)). Magyarország esetében a népszámlálások adataira támaszkodtam, ami az éves adatközlésnél pontosabban rögzíti a vándormozgalmi folyamatokat.

A földhasználat-változási és vándormozgalmi folyamatok elemzéséhez egyéb statisztikai mutatókat is felhasználtam (munkanélküliségi ráta, tengerszint feletti magasság, természetvédelmi területek és Natura2000 területek aránya, fővárosok és a 30-, 50 és 100 ezer fő feletti lakosságú városok közötti időtávolsága).

Az adatelemezési műveletekhez a Microsoft Excel, ArcGIS, Terrset Land Change Modeller és SPSS szoftvereket használtam. A folyamatok elemzésére szolgáló alapvető kvantitatív adatelemezési módszereken túl a földhasználat-változások mögött álló természeti, társadalmi és gazdasági tényezők feltárására a Terrset Land Change Modeller szoftveren a SimWeight gépi tanulási módszert alkalmaztam. A földhasználati átalakulások potenciáltérképét is elkészítettem, ami megmutatja, hogy a térképek és változók számszerűsített összefüggéseinek alapján mekkora a valószínűsége annak, hogy az adott helyen egy bizonyos felszínborítási kategória egy másik kategóriává alakuljon át. Ennek létrehozásához az MLP neurális hálót vettem igénybe. E két módszer sokat segít a földhasználat-változást befolyásoló tényezők feltárásában, az átalakulások területiségének pontosabb ábrázolásában, és a jövőre vonatkozóan is lehetőséget ad előrejelzések készítésére. Felszínborítás-vizsgálatomat kiegészítettem egy összeurópai szintű vizsgálattal is, hogy összevethessem a visegrádi országokban zajló változásokat az Európa többi részén tapasztaltakkal. Ehhez az SPSS szoftvercsomag felhasználásával klaszteranalízist is elvégeztem. A vándormozgalmi trendek részletesebb vizsgálatához, a folyamatokat magyarázó változók feltárásához korrelációs és regresszioanalízist használtam fel.

IV. A kutatás eredményeinek rövid összefoglalása

1. A módszertani fejezetben bemutatott és az értekezés során használt definíció szerint a vizsgálat (helyi önkormányzatokon alapuló) elemzési egységeinek több mint 90%-a vidéki település (kivéve Lengyelországot a gmina-rendszer miatt). Ezzel szemben a vidéki népesség az egyes országok lakosságának csak kevesebb, mint felét teszi ki (47%-ot Szlovákiában, 33,4%-ot Magyarországon). Ezen belül a településállomány negyede-majdnem fele félreeső vidéki település, ugyanakkor a településhálózati sajátosságok miatt népességük az adott ország lakosságából csak mintegy 10-20 %-ot tesz ki (1. táblázat, 1. ábra).

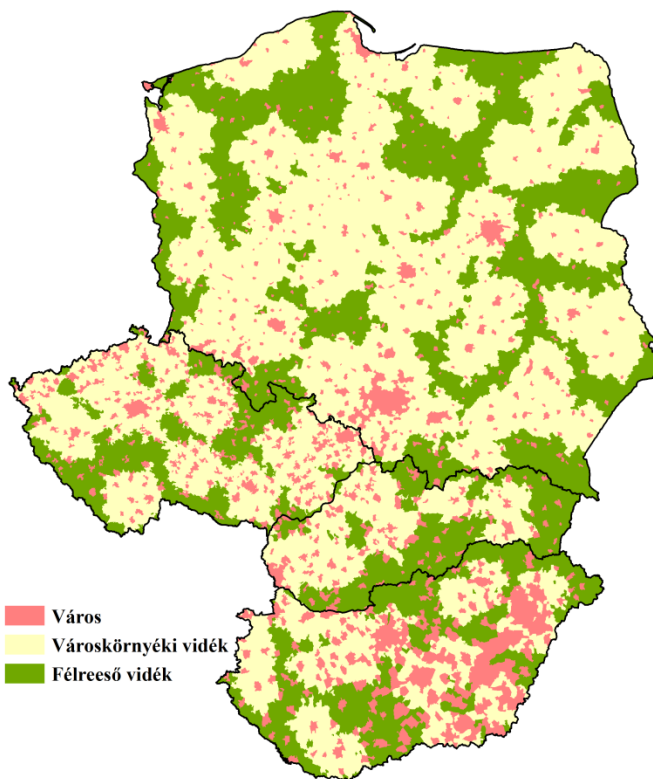
1. táblázat: A városi, városkörnyéki és félreeső vidéki települések száma és népessége, 2011 (az értekezés során használt definíció szerint)

	Városi település		Városkörnyéki vidéki település		Félreeső vidéki település	
Lengyelország	592	19,2%	1737	56,4%	752	24,4%
Csehország	269	4,3%	4213	67,4%	1771	28,3%
Szlovákia	118	4,1%	1447	50,1%	1325	45,8%
Magyarország	244	7,7%	1601	50,8%	1307	41,5%
Visegrádi négyek	1223	8,0%	8998	58,5%	5155	33,5%
	Városi népesség		Városkörnyéki vidéki népesség		Félreeső vidéki népesség	
Lengyelország	22 439 035	58,3%	11 881 581	30,9%	4 191 208	10,9%
Csehország	6 447 187	61,4%	3 058 959	29,1%	999 299	9,5%
Szlovákia	2 864 794	53,0%	1 580 224	29,2%	959 304	17,8%
Magyarország	6 615 568	66,6%	2 049 932	20,6%	1 271 274	12,8%
V4-ek	38 366 584	59,6%	18 570 696	28,9%	7 421 085	11,5%

Forrás: saját szerkesztés

1. ábra: Városi, városkörnyéki vidéki és félreeső vidéki területek a visegrádi országokban (az értekezés során használt definíció szerint)

Forrás: saját szerkesztés

2. A rendszerváltást követően a négy országban a felszínborítás-változás megállapítható fő trendjei igen hasonlóak bizonyultak. Ezek közé tartozik a mesterséges felszínek és az erdőterületek növekedése, valamint a szántóterületek csökkenése. Fontos azonban megemlíteni, hogy ezek a trendek nem a rendszerváltást követően indultak meg, hanem már azt megelőzően is jellemezték a visegrádi országokat.

3. Az egyes országok regionális sajátosságai és történelmi fejlődésének számos különbsége azonban a rendszerváltás utáni földhasználat-változásra

is rányomták a bélyegüket. Lengyelország keleti periferiáján az általános trendekkel ellentétben a rendszerváltás után a szántóterületek kiterjedése volt megfigyelhető. E területeken a hagyományos kisbirtokrendszer átvészelte a mezőgazdaság szocialista átszervezését, és a rendszerváltás után a szociális háló szerepét töltötte be, főleg a korábbi egzisztenciájukat elvesztő ipari munkások számára. Ezzel szemben Csehország periferiáján a II. világháborút követően a német lakosság kitelepítése miatt a rendszerváltáskor nem volt jelen a helyi földbirtokokhoz erősen kötődő helyi társadalom, így a változó piaci feltételek és támogatási lehetőségek mentén a szántóterületek nagyarányú felhagyása, legelővé alakítása következett be.

4. A földhasználathoz hasonlóan az egyes alapvető vándormozgalmi trendek is megegyeznek a visegrádi országokban. Mind a négy ország vidékiként definiált térségei vándorlási nyereséggel jellemezhetők a rendszerváltás után. A rendszerváltás előtti és utáni folyamatok összevetése valóban az 1990-es évek elejének „fordulópont jellegét” igazolta. Ez nem csak a megváltozott társadalmi-gazdasági körülményeknek tudható be, hanem mert a tervutasításos gazdaság megszűnése lehetővé vált a korábban központilag kontrollált vándormozgalmi törekvések szabadabb érvényesülése is. A rendszerváltás után tapasztalt vidéki vándorlási többlet azonban elsősorban csak a városkörnyéki vidéki tereiben jelentkezett.

5. A részletesebb térbeli és időbeli vizsgálat azonban már jelentős különbségeket tár fel a négy ország között. Míg Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban számottevően növekedett a vidék vándorlási többlete a rendszerváltást követő második évtizedre is, ezzel szemben Magyarországon jelentősen visszaesett a vidék migrációs nyeresége, hazánkban a vándormozgalmi trendek megfordulni látszanak. Az egyes országok eltérő településhálózati adottságai is nagymértékben befolyásolják a rendszerváltás utáni vándormozgalmi mintázatokat. Erről a különböző méretű városi központok és a vándorlási egyenleg közötti korrelációs kapcsolatok vizsgálatával győződtem meg. Míg a monocentrikus Szlovákiában és Magyarországon a fővárostól való időtávolság korrelációs együtthatója a legnagyobb, addig az erős regionális alközpontokkal rendelkező Lengyelországban ez az együttható közelít a

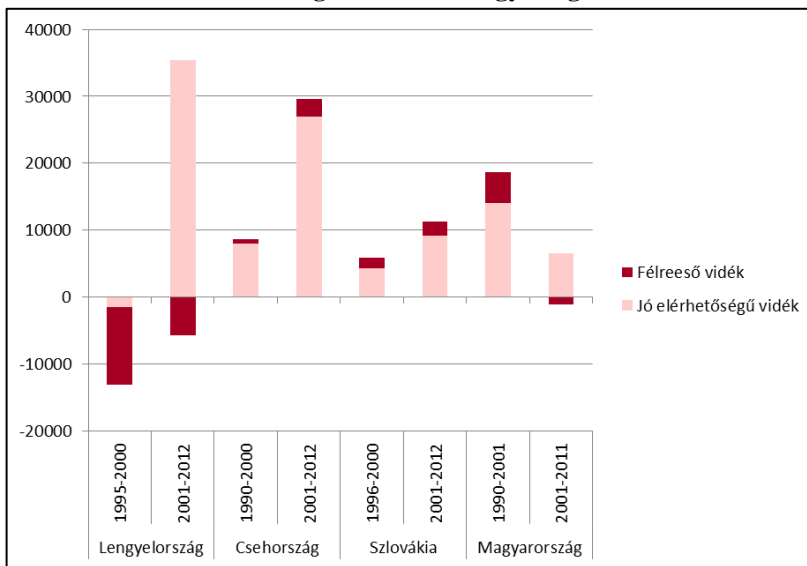
nullához, azaz jóval jelentősebb a regionális központok vidéki tereket érdemben befolyásoló szerepe.

6. A Simweight gépi tanulási módszer, valamint a többszörös lineáris regressziós modellek használatával rámutattam arra, hogy a rendszerváltás utáni vándormozgalmi és bizonyos földhasználati átalakulási folyamatok csak korlátozottan magyarázhatók a természeti környezetet, társadalmi-gazdasági helyzetet, relatív fekvést leképező statisztikai mutatókkal. Az egyes országokra elkészített lineáris regressziós modellek R^2 -e rendre 0,5 alatt marad – tehát a modell a vizsgált függő változó varianciájának kevesebb, mint felét magyarázza. Az alacsony modellezhetőségre többféle magyarázat is felmerült, mint pl. hogy a regionális különbségek leronthatják a magyarázó erőt, és hogy hasonló adottságú településeknél jelentős lehet a véletlen szerepe, vagy bizonyos „puha” tényezők vándormozgalmat alakító hatása. Ez a jelenség egyúttal utal arra is, hogy a visegrádi államok csoportszinten értelmezhető trendjeinek hiánya nem feltétlenül csupán az országok közötti különbségekre vezethető vissza, hanem a vidéki átstrukturálódás általános értelemben vett összevisszaságára, komplex természetére is.

7. A városkörnyéki és félreeső vidéki tértípust külön-külön kezelő vizsgálati megközelítések e két fontos terület éles eltérését mutatták ki. Különösen a vándormozgalom szempontjából mutatkoztak nagy eltérések a két tértípus között. A vidéki vándorlási többlet elsősorban a városkörnyéki vidéki terekben jelentkezik, ehhez pedig a mesterséges felszínnek nagyvárosi agglomerációk területére koncentrálódó bővülése és a hozzá társuló más földhasználati változások (pl. az ideiglenes termőföld-felhagyások miatt akár a gyepterületek bővülése is) társulhatnak (2. ábra).

8. A félreeső vidéki területek térfolyamatai jóval differenciáltabbak a városkörnyéki vidéki tereknél. Ezek nagy része lakónépességének alacsony jövedelemtermelési lehetőségeket biztosít, ennek ellenére a felszínborítás és migráció esetében viszonylag csekély változásokat mutatnak, úgymond konzerválódott vidéki térnek tekinthetők. De találunk itt „dezurbanizációs szigeteket”, sőt sajátos kényszer migrációs célterületeket valamint rohamosan elnéptelenedő tereket is – egymáshoz gyakran szoros földrajzi közelségben.

2. ábra: A visegrádi országok városkörnyéki és félreeső vidéki tereinek évi átlagos vándorlási egyenlege

Forrás: Saját szerkesztés a négy ország statisztikai adatközlései alapján

9. A vidéki újrastrukturálódás Nyugat-Európában jellemző elemeinek megjelenése a térségben csak szigetszerűnek mondható. Ezt a dezurbanizáció példája szemlélteti legjobban. A migrációs folyamatok magyarázó változóinak feltárásakor a természeti tényezők inkább semleges, esetleg egyenesen negatív szerephez jutottak – ez tehát nem jelez nyugati típusú jóléti migrációt. Még ha a félreeső vidéki területeket kiemelten is vizsgáljuk, akkor is igen csekély az említett változók kimutatható pozitív hatása a vándormozgalomra (ez alól csak a tengerszint feletti magasságot kifejező változó jelent kivételt). Összességében a visegrádi országokban még a jóléti kiköltözők számára vonzó adottságokkal rendelkező vidéki területek közül is igen korlátozott azoknak a száma, amelyek valóban mérhető arányban költözési célterületté válnak.

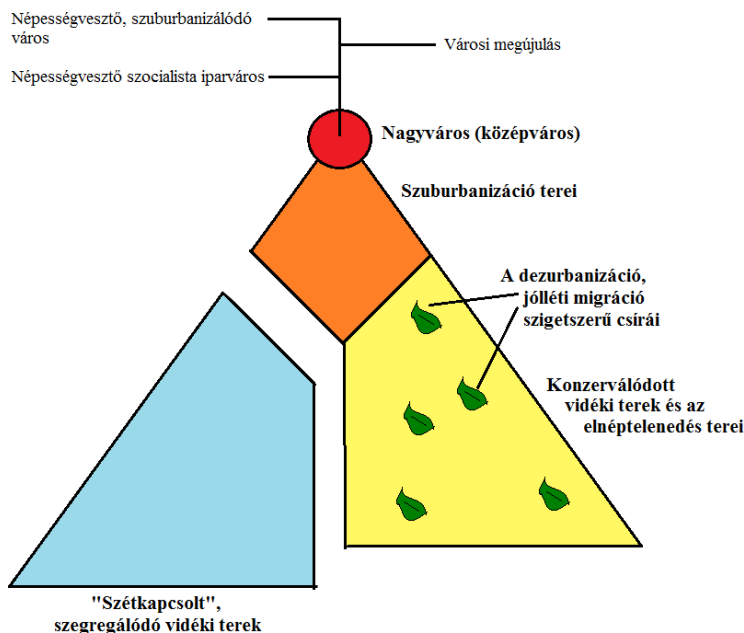
10. A fentiek értelmében a vidéki újrastrukturálódás fogalma a visegrádi országok esetében csak egy átfogó ernyőfogalomként állhatja meg a helyét,

mivel a térség jelenkori vidéki átalakulása a nyugat-európaihoz hasonló és attól teljesen eltérő irányba mutató térfolyamatokat is magába foglal. Így a vidéki újrastrukturálódás jobban közelít ahhoz az elméleti megközelítéshez, ami a sokszólamú átalakulás egy jól azonosítható fordulóponthoz (esetünkben a rendszerváltáshoz) kötését tartja elsődlegesnek. Annak ellenére, hogy a nyugat-európai vidéki térfolyamatok csak szigetszerűen jelennek meg a térségben, más szempontokból a visegrádi országok vidéki tere a Nyugat-Európában tapasztaltaknál radikálisabb változásokon ment keresztül. Erre jó példa Csehország periférikus területein a gyepterületek drasztikus bővülése a szántóterületek rovására. Nyugat-Európában a nemzeti és közösségi mezőgazdasági szabályozási keretek sikeresen fékezik a felszínborítási mintázatok jelentősebb átrendeződését, ezzel szemben a visegrádi országokban a rendszerváltás, majd röviddel utána az európai Közös Agrárpolitika is gyökeresen új kereteket teremtett a mezőgazdaságban, s jóval nagyobb teret engedett a hirtelen és nagyarányú változásoknak. A visegrádi országok mezőgazdaságának egy-egy nemzedék életében akár többször is újjászerveződő keretei azt a kérdést is felvetik, hogy beszélhetünk-e nyugat-európai mintára újrastrukturálódásról egy olyan térség viszonylatában, ami a 20. század eleje óta többször is radikálisabb átalakuláson ment át, mint Nyugat-Európa vidékei?

11. Végül: az elvégzett vizsgálatok arra utalnak, hogy a visegrádi országok vidéki területeit nem lehet csupán két részre - egy produktivista és egy posztproduktivista tértípusra - tagolni. A visegrádi nagyrégió vidéki terei egy részében olyan folyamatok zajlanak, amelyek nem illeszkednek sem a nyugat-európai, sem az adott ország többi részében tapasztaltakhoz. Ezek egy mind a rendszerváltás előtti, mind a posztproduktivista tértől elütő működési elvek szerint szerveződő vidéki térségtípus kialakulása felé mutatnak. E tértípus meglétére utaló paradox jellemzők egyike például, hogy a magas munkanélküliség több esetben semleges, vagy éppenséggel pozitív összefüggést mutatott a vándorlási egyenleg alakulásával, különösen a rendszerváltás utáni első évtizedben. Olyan területek válnak az alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek migrációs célpontjává, amelyek egyszerre jellemezhetők periférikus földrajzi fekvéssel, átlagot jóval alulmúló infrastrukturális állapotokkal, valamint igen rossz gazdasági mutatókkal. E folyamatok értelmezésénél felmerülhet, hogy e területekre

egyfajta tartalékterületekként tekintünk, amelyek idővel bekapcsolódhatnak a nyugat európai típusú vidéki újrastrukturálódáshoz hasonló folyamatokba. Azonban e területek rendszerváltás óta tartó társadalmi marginalizációja sajnos inkább a visegrádi vidéki térnek az egymással jóformán semmilyen kapcsolatban nem álló szilánkokra hasadásával fenyeget (3. ábra).

3. ábra: A visegrádi országok rendszerváltás utáni vidéki tértípusai

Forrás: saját szerkesztés

A fent összegzett eredmények segítségével immár meg tudom válaszolni kutatási kérdéseimet, igazolom vagy elvetem kiinduló hipotézisemet. Az első kutatási kérdéssel kapcsolatban megfogalmazott hipotézisem *(a visegrádi országok vidéki térfolyamatai főbb vonásaiban hasonlítanak egymáshoz, a történelmi múltból és a rendszerváltás utáni*

eltérésekből eredő regionális vagy országos sajátosságok érvényesülése másodlagos) csak részben igazolódott: bár beszélhetünk bizonyos közös térfolyamatokról, a regionális vagy országos sajátosságok érvényesülése korántsem elhanyagolható. A kutatás elején megfogalmazott első kérdésről ráadásul bebizonyosodott, hogy nem csak „folyamatfüggő”, hanem „módszertanfüggő” is. A mesterséges felszínek változása Lengyelországban jó példát szolgáltat erre.

A második kérdéssel kapcsolatban megfogalmazott hipotézisem *(a városkörnyéki és félreeső vidéki tér folyamatai jelentősen eltérnek egymástól – míg az előbbiben a szuburbanizáció dominál, az utóbbiban továbbra is a vidéki elnéptelenedés jellemző)* nagyrészt helyesnek bizonyult, azzal a kiegészítő kutatási tapasztalattal, hogy míg a városkörnyéki vidékek térfolyamatai az egyes országokon belül és az országok között meglehetősen hasonlóak, addig a félreeső vidéki területek térfolyamatai jóval differenciáltabbak.

Az utolsó, harmadik kérdéssel kapcsolatban a következő volt a kiindulási hipotézisem *(a vidéki újrastrukturálódás nyugat-európai és angolszász szakirodalomban leírt főbb elemei megjelennek ugyan a vizsgált országokban, ám csupán szigetszerűen, a V4 régió rurális tereinek egésze semmiképp sem jellemezhető nyugati típusú vidéki újrastrukturálódással. E vizsgált terek jó részén a korábbi produktivista agrártermelési paradigma folyamatainak továbbélése a jellemző)* szintén nagyrészt igaznak bizonyult. Fontos megemlíteni azonban, hogy a rendszerváltás után a visegrádi országok vidéki terének egy része nem illeszthető be sem a nyugati típusú újrastrukturálódó, sem a produktivista termelési rendben konzerválódott vidéki térbe. Az itt zajló térfolyamatok egy társadalmilag és gazdaságilag marginalizálódó, a fenti kettővel csak laza kapcsolatban álló vidéki tértípus kialakulásának irányába mutatnak.

V. Az értékés témakörében megjelent, illetve elfogadott publikációk

1. CSATÁRI B. – FARKAS J. ZS. – LENNERT J. 2013: Land Use Changes in the Rural-Urban Fringe of Kecskemét after the Economic Transition. – *Journal of Settlements and Spatial Planning* 4. 2. pp. 153-159.
2. FARKAS J. ZS. – LENNERT J. 2015: A földhasználat-változás modellezése és előrejelzése Magyarországon. – In: CZIRFUSZ M. – HOYK E. – SUVÁK A. (szerk.): Klímaváltozás – társadalom – gazdaság. Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs. pp. 193–222.
3. FARKAS J. ZS. – LENNERT J. 2016: A földhasználat-változás modellezése és előrejelzése Magyarországon. – *Geográfus Hírlevél* 41. pp. 13–15.
4. LENNERT J. 2014: A magyarországi és lengyelországi vidéki települések vándorlási egyenlegének alakulása a városi központoktól való távolság függvényében. – In: Csiszár I, Kőmíves P M (szerk.): Tavasz Sél 2014 / Spring Wind 2014 VII. kötet: agrártudomány, fizikatudomány, földtudomány, műszaki. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen. pp. 211-219.
5. LENNERT J. 2015a: Vidéki megújulás, vagy folytatódó elnéptelenedés?: A visegrádi országok vidéki vándormozgalmi folyamatai a centrum-periféria viszonyok függvényében. – *Településföldrajzi Tanulmányok* 4. 1. pp. 72–86.
6. LENNERT J. 2015b: Changing rural migration patterns after the political and economic transition in the Visegrád countries. In: Magyar Földrajzi Társaság (szerk): EUGEO Budapest 2015: congress programme and abstracts. 263 p.
7. LENNERT J. 2016: Land use changes in the Visegrád Group after the political and economic transition. – In: ZAPLETALOVÁ, J. – VAISHAR, A. – STASTNÁ, M. (szerk.): Eurorural '16: 5th Moravian Conference on Rural Research. 72 p.
8. LENNERT J. 2017: Land use changes in the Visegrád Group after the political and economic transition. – *Columella. Journal of Agricultural and Environmental Sciences* 4. 1. suppl. pp. 199–204.
9. LENNERT J.: A visegrádi országok vidéki tereinek rendszerváltás utáni vándormozgalmi folyamatai. – *Területi Statisztika. Közlésre elfogadva.* Várható megjelenés: 2017.

TÁRSSZERZŐI NYILATKOZAT 1.

Alulírott, mint társszerző nyilatkozom, hogy a következő tanulmányban:

CSATÁRI B. – FARKAS J. ZS. – LENNERT J. 2013: Land Use Changes in the Rural-Urban Fringe of Kecskemét after the Economic Transition. – Journal of Settlements and Spatial Planning 4. 2. pp. 153-159.

szereplő és közösen publikált eredményekben Lennert József jelölt szerepe meghatározó fontosságú. Nyilatkozom továbbá, hogy a publikált eredményeket eddig nem használtam fel tudományos fokozat megszerzéséhez, s ezt a jövőben sem teszem.

.....

Dr. Csatári Bálint

.....

Dr. Farkas Jenő

TÁRSSZERZŐI NYILATKOZAT 2.

Alulírott, mint társszerző nyilatkozom, hogy a következő tanulmányban:

FARKAS J. ZS. – LENNERT J. 2015: A földhasználat-változás modellezése és előrejelzése Magyarországon. – In: CZIRFUSZ M. – HOYK E. – SUVÁK A. (szerk.): Klímaváltozás – társadalom – gazdaság. Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs. pp. 193–222.

szereplő és közösen publikált eredményekben Lennert József jelölt szerepe meghatározó fontosságú. Nyilatkozom továbbá, hogy a publikált eredményeket eddig nem használtam fel tudományos fokozat megszerzéséhez, s ezt a jövőben sem teszem.

.....

Dr. Farkas Jenő

